

Stalinin vainojen uhrien tutkimuksesta, määrästä ja ”suomalaisuudesta”

Anni Reuter

Suomessa herättiin myöhään, suuremmissa mittakaavassa vasta 2020-luvulla tutkimaan suomalaisiin kohdistuneita Stalinin ajan vainoja. Venäjällä tutkimus käynnistyi 30 vuotta sitten Neuvostoliiton hajottua 1990-luvulla. Stalinin vainot kestivät hänen hallitsemansa aikakauden, huipentuen suuren terrorin massatappamisiin vuosina 1937 ja 1938 (mm. Reuter 2023b, 220). Kukaan ei tiedä edelleenkään tarkalleen, kuinka moni suomalainen surmattiin Stalinin ajan suuressa terrorissa Neuvostoliitossa. Yleisin arvio suomalaisuhreista on liikkunut noin 20 000 hengessä. Kansallisarkiston hankejohtaja Aleksi Mainio on esittänyt paljon pienempiä lukuja.

Kansallisarkisto sai mittavan mandaatin Stalinin suomalaisuhrien tutkimukseen Suomen presidenttiä myöten ja merkittävän rahoituksen Valtioneuvoston kanslialta. Kansallisarkiston hanke *Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 (2020–2025)* käynnistyi vuonna 2020. Hankkeen aikahaitari ulottuu Stalinin hallintokauden yli ja jopa Neuvostoliiton ulkopuolelle. Tavoitteena ei ole ollut vain kerätä tietoja ”suomalaisista” Stalinin ajan vainojen uhreista, vaan myös tätä laajemmin ”suomalaisten” elämäkertatietoja. (Mm. Jokipii & Outinen 2022.)

Kansallisarkiston tulokset perustuvat kuitenkin huomattavan kapeaan käsitykseen suomalaisuudesta. Vain ne, joilla on ollut Suomen kansalaisuus, lasketaan suomalaisiksi. Selkeästi suurin suomalaisryhmä Neuvostoliitossa sen väestötietojen mukaan oli inkerinsuomalaiset, mutta heidät jätetään Kansallisarkiston tietokannan ja pääosin tulosten ulkopuolelle. Valtavaa joukkoa kansallisuudeltaan, kieleltään ja identiteetiltään suomalaisia ei lasketa mukaan sen ”suomalaisia” koskeviin uhrilukuihin ja tietokantaan. Lisäksi venäläisten arkistoaineistojen heikko saatavuus herättää kysymyksen uusienkin tutkimustulosten luotettavuudesta tai mahdollisesta vääristymisestä.

Vainottuja suomalaisryhmiä Neuvostoliitossa

Stalinin ajan Neuvostoliitossa kaikki suomalaisryhmät joutuivat suuren terrorin kohteeksi. Venäjän viranomaiset eivät yleensä erotelleet eri suomalaisryhmiä toisistaan. Vainojen

suomalaisia uhreja tutkittaessa olisikin luontevinta laskea suomalaisiksi Neuvostoliiton terrorikoneiston suomalaisiksi määrittelemät ihmiset.

Viranomaiset laskivat suomalaisiksi sekä ennen Venäjän vallankumousta että sen jälkeen maahan muuttaneet suomalaiset. Inkerinsuomalaiset muodostivat selkeän enemmistön – 85 prosenttia suomalaisista – Neuvostoliitossa vuoden 1926 väestötietojen mukaan, eli heitä oli yhteensä 115 000 henkeä (Takala 2021, 17; Matley 1979, 7). Ennen Venäjän vallankumousta Venäjälle muuttaneita pienempiä suomalaisryhmiä olivat kuolansuomalaiset (1 700), siperiansuomalaiset (1 600) ja pietarinsuomalaiset (1 000 vuonna 1926), joiden määrä romahti Suomeen paluumuuton takia. (Engman 2005; Takala 2021; Lahti-Argutina 2001.)

Myös ennen Venäjän vallankumousta maahan muuttaneilla suomalaisilla luki Neuvostoliiton passissa, asiakirjoissa, väestötiedoissa, kuulustelupöytäkirjoissa, tuomioissa ja myöhemmin tehdyissä uhriluetteloissa kansallisuuden kohdalla ”suomalainen”. Lisäksi viranomaiset luokittelivat itämerensuomalaiset inkerikot (26 000) usein suomalaisiksi, mikä johti myös heidän karkotuksiinsa ja vainoihinsa (Patrakka 2021).

Mainion esittämissä tuloksissa ja Kansallisarkiston tietokannassa ”suomalaisiksi” lasketaan kuitenkin vain Suomen kansalaisina olleet suomalaiset siirtolaiset. Eräs tärkeä tietokannan tieto on viimeisin kirjoillaolokunta Suomessa (Jokipii & Outinen 2022, 63). Venäjän vallankumouksen jälkeen maahan muuttaneita suomalaissiirtolaisia oli arviolta 30 000 henkeä: nämä olivat 1930-luvun alun laittomia siirtolaisia eli niin sanottuja loikkareita (n. 15 000), Suomen sisällissodan jälkeen paenneita punasuomalaisia (n. 10 000) ja amerikansuomalaisia (n. 6 500). (Mm. Lahti-Argutina 2001; Engman 2005; Sevander 2000; Takala 2021.) Osa suomalaisista siirtolaisista palasi pian lähtömaahan ja heidän lukumääränsä perustuvat tutkijoiden arvioihin. Suomalaisten väestömäärät muuttuivat ylipäätään epävarmoiksi 1930-luvun kuluessa (Takala 2021).

Miten Kansallisarkistossa ja sen hankkeessa on päädytty näin kapeaan suomalaisuuden määritelmään? Vielä esitutkimusta tehdessään Aleksi Mainion (2020) ymmärrys suomalaisuudesta piti sisällään inkerinsuomalaiset ja muita vanhoja suomalaisvähemmistöjä. Julkisuudessa inkerinsuomalaisten rajaamista tutkimuksen ulkopuolelle perusteltiin erityisesti heidän suurella lukumäärällään ja tutkimuksen vaikeudella aineistojen ollessa hajallaan Venäjän eri arkistoissa (mm. Nousiainen & Stefanov 2023; Happonen & Mainio 2020).

Tuoreessa artikkelissa Mainio (2024) perustelee päätöstä inkerinsuomalaisten ulossulkeemisesta suomalaisten jo 1600-luvulla käynnistyneellä muutolla Inkerinmaalle. Samalla Mainio sulkee inkerinsuomalaiset suomalaisuuden ulkopuolelle. Lisäksi hän perustelee asiaa varsin epämääräisellä ja (metodologiseen) nationalismiin viittaavalla tavalla viittaamalla suomalaissiirtolaisten ”vereviin siteisiin Suomeen” (Mainio 2024, 38). Varsinaisista biologisista sukulaisuussuhteista ei kuitenkaan ole kyse. Inkerinsuomalaisten siteet Suomeen ja suomalaisuuteen olivat vahvoja sukulaisuuden, suomen kielen sekä muun muassa luterilaisen kirkon välityksellä. Kansallisuusrajat Inkerissä olivat selvät. Suomalaiset asuivat omissa kylissään tai kylien osissa kun taas venäläiset omissaan. Seka-avioliitot venäläisten kanssa olivat hyvin harvinaisia jo eri uskontojenkin takia aina 1930-luvulle asti. (Mm. Sihvo 1992.)

Kuinka monta vainon uhria?

Monet tutkijat ovat arvioineet, että suomalaisia suuren terrorin uhreja saattaa olla yhtä paljon kuin talvisodan uhreja, noin 20 000 henkeä (mm. Rentola 1994; Gildi 2007; Reuter 2023b). Aleksi Mainio esitti vuonna 2023 julkisuudessa, että ”suomalaisia” suuren terrorin uhreja

Suomalaisryhmiä (Suluissa väestölaskennan vuosi 1926 tai vuodet, joita arvio koskee)	Lukumäärä
Inkerinsuomalaisia (1926)	115 000
Loikkareita (1930–1934)	15 000
Punasuomalaisia (1918–1920)	10 000
Amerikansuomalaisia (1920–1934)	6 500
Kuolansuomalaisia (1926)	1 700
Siperiansuomalaisia (1926)	1 600
Pietarinsuomalaisia (1926)	1 000

Taulukko 1. Suurimpia suomalaisryhmiä Neuvostoliitossa vuoden 1926 väestötietojen ja tutkijoiden arvioiden mukaan (mm. Matley 1979; Lahti-Argutina 2001; Engman 2005; Sevander 2000; Takala 2021.)

olisi 9 000–11 000 henkeä, joista yli 9 000 olisi saanut kuolemantuomion (Nousiainen & Stefanov 2023; Jounala 2023). Hän viittaa näillä luvuilla Irina Takalaan (myös Mainio 2024, 40, 66; Takala 2021, 208–209).

Tuoreessa artikkelissa Mainion (2024) arvio on laskenut noin 7 200–8 200 ”suomalaiseen” suuren terrorin uhriin vuosina 1937 ja 1938, joista 4 700 suomalaista siirtolaista tuomittiin ”korkeimpaan”. Mainio kritisoi muita tutkijoita liian suurien arvioiden esittämisestä, mutta hänen itse esittämänsä arvio kuolonuhreista oli vielä viime vuonna 2023 lähes kaksinkertainen uuteen arvioon verrattuna.

Lisäksi on tärkeä huomioda, että Mainion (2024) ja Takalan (2021) luvut koskevat ainoastaan vähemmistöä niistä, jotka miellettiin kansallisuudeltaan suomalaisiksi Neuvostoliitossa. Kun suurin suomalaisvähemmistö inkerinsuomalaiset jätetään lukujen ulkopuolelle, jäävät Mainion esittämät luvut luonnollisesti aiempia lukuja pienemmiksi (Reuter 2023b).

Olen esittänyt, että inkerinsuomalaisten suuressa terrorissa surmattujen uhrien lukumäärä saattaa hyvinkin olla suurempi kuin kuolemaantuomittujen suomalaissiirtolaisten määrä (Reuter 2023b). Kuolemaantuomittujen inkerinsuomalaisten suurempaa lukumäärää verrattuna suomalaissiirtolaisiin voi perustella jo lähes nelinkertaisella lukumäärällä. Lisäksi Petroskoin yliopiston historian professorin Leo Sunin (1995; 2000) sekä Eila Lahti-Argutinan (2001) ja Leonid Gildin tutkimustulokset viittaavat nimenomaan tähän. (Reuter 2023b; myös Gildi 2007; Sihvo 2000.)

Petroskoin yliopiston historian professorin Leo Sunin Leningradin uhriluetteloihin¹ perustuneen tutkimuksen mukaan Leningradin alueella (Inkerissä) pelkästään Levassovan salaiseen metsäkalmistoon haudattiin 13 000 suomalaista suuren terrorin uhria. Kokonaisia inkerinsuomalaisia perheitä tuhottiin vanhuksesta nuoreen. Mukana surmatuissa oli myös suomalaisia siirtolaisia, kuten loikkareita. (Suni 1995; 2000; Reuter 2023, 241.) Suni (2000, 86–87) kirjoittaa:

Terrorin uhreiksi joutuivat tavalliset työtätekevät inkeriläiset talonpojat, hevosajajat, ajurit, vartijat, kolhoosilaiset, ojanikaivajat, jotka eivät kuuluneet sen paremmin kulakkeihin kuin rikollisiinkaan. Kokonaisia perheitä tuhoettiin [...]. Niin 19-vuotiaita nuorukaisia kuin 80-vuotiaita vanhuksia ja naisiaikin teloitettiin. Käynnissä oli suoranaisten kansanmurha.

Suomalaisten siirtolaisten uhrimääräksi Levassovassa Mainio (2024) arvioi alle tuhat henkeä. Mikäli Sunin (1995; 2000) ja Mainion (2024) luvut pitävät paikkaansa niin inkerinsuomalaisia terrorissa surmattuja on karkeasti arvioiden 12 000 henkeä haudattuna pelkästään Levassovassa, minkä lisäksi Leningradin alueella oli muitakin hauta- ja teloituspaiikkoja.

Lisäksi inkerinsuomalaisia vangittiin ja teloitettiin eri karkotusalueilla kansanvihollisina, kuten Eila Lahti-Argutina (2001) tuo esille. Eri puolille Neuvostoliittoa oli vuoteen 1938 mennessä karkotettu noin 45 000 inkerinsuomalaista. Heihin kohdistuneita vangitsemisia ja teloituksia on tutkittu heikosti, minkä seurauksena karkotettujen inkerinsuomalaisten tietoja puuttuu uhriluetteloista ja tietokannoista. (Mm. Reuter 2023b.)

Arvioin tietokirjassani (Reuter 2023b) Neuvostoliitossa asuneiden suomalaisten uhriluvun laskemalla yhteen inkerinsuomalaisia koskevan karkean uhriluvun (13 000 henkeä: Suni 1995; 2000; Lahti-Argutina 2001; myös Sihvo 2000) ja suomalaisia siirtolaisia koskevan arvion terrorissa surmatusta 9 000 kuolonuhrista (Mainion julkisuudessa esittämä arvio, ks. mm. Nousiainen & Stefanov 2023; Jounala 2023; Takala 2021, 208–209). Tällöin päädyin itsekin noin 20 000 Neuvostoliitossa suuren terrorin vuosina kuolemantuomion saaneeseen kansallisuudeltaan suomalaiseen.

Inkerinsuomalaiset ”silmätikkuna”

Suomenkielisenä raja-alueen väestönä inkerinsuomalaiset olivat NKVD:n ”silmätikkuna”, kuten Venäjän Karjalassa suomalaisten vainoa tutkinut toimittaja Eila Lahti-Argutina kirjoittaa (2001, 23). Inkerinsuomalaiset ovat Ruotsin vallan ajoista 1600-luvulta lähtien Itä-Suomesta Inkeriin muuttanut suomalaisvähemmistö. He olivat täysin suomenkielinen (98 %), pitkälti maaseudulla asuva (94 %), talonpoikainen, luterilainen ja kulttuurisesti elinvoimainen suomalaisryhmä vielä 1930-luvulle tultaessa (mm. Matley 1979). He asuivat Leningradin alueella, historiallisella Inkerinmaalla, nykyisen Pietarin kaupungin ympärillä ennen 1930- ja 1940-luvun karkotuksia. Inkerinsuomalaiset pitävät itseään suomalaisina, kuten myös viranomaiset (mm. Sihvo 1992).

Inkerinsuomalaisten vaino näkyi ensinnäkin heidän massiivisina pakkosiirtoinaan Neuvostoliitossa Stalinin aikana. Useat joukkokarkotukset tyhjänsivät Inkerin ja raja-alueen täysin suomalaisista, kun yli 100 000 suomalaista karkotettiin vuosina 1929–1945. Voidaan puhua Inkerin ja raja-alueen etnisestä puhdistuksesta. (Mm. Reuter 2023a; myös Martin 1998.)

Inkerinsuomalaisia vangittiin eri karkotuspaikoissa suuren terrorin vuosina. Heitä rangaistiin ”kansanvihollisina” muun muassa Uralilla, Siperiassa ja Keski-Venäjällä, ja Inkerin liiton väitettiin toteuttavan neuvostovastaista vastavallankumouksellista tiedustelutoimintaa (Lahti-Argutina 2001, 22, 35). Kulakkeja – eli varakkaita talonpoikia joihin moni inkerinsuomalainen kuului – vastaan aloitettiin massiivinen terrorikampanja vuonna 1937. Inkerinsuomalaisia pidettiin myös heidän suomalaisen kansallisuutensa takia vaarallisina. (mm. Gildi 2007, 60, 64.) Päätös, jolla NKVD:n annettiin jatkaa vuonna 1938 operaatiota puolalaisista, latvialaisista, saksalaisista, virolaisista, suomalaisista ynnä muista koostuvia

”vakoilu- ja tihulaisryhmiä” vastaan, toimi perusteena yhtä lailla inkerinsuomalaisten kuin suomalaissiirtolaisten tuhoamiselle. (Mm. Gildi 2007, 66; myös Mainio 2024.)

Inkerissä, Kuolassa, Siperiassa ja muualla erityisesti suomalaisiin kohdistuneen terrorin olemassaolon voi päätellä eri lähteistä sekä samana päivänä tapahtuneista joukkopidätyksistä. Suomalaissiirtolaisten lisäksi myös inkerinsuomalaisia vangittiin. (Lahti-Argutina 2001, 42.) Neuvostoviranomaiset kokivat epäluotettaviksi ja uhkaaviksi molemmin puolin rajaa asuvat diasporiset kansat, joilla oli emämaa Neuvostoliiton ulkopuolella. Epäluulo kaikkea vierasta, ulkomaalaista, kapitalistista tai sellaiseksi tulkittavaa kohtaan, kuten suomen kieli, suomalainen kansallisuus Neuvostoliiton passissa tai kirjeenvaihto Suomeen, saattoi johtaa pidätykseen. Karkotetut etniset ryhmät kokivat erityisen usein vainoa suuren terrorin aikana. (Martin 1998.)

Venäjän vallankumouksen jälkeen inkerinsuomalaisten suomalainen identiteetti, kansallismielisyys ja itsenäisyystoiveet näkyivät muun muassa Inkerin kansannousussa. Vastarinta kommunistista valtaa vastaan 1930-luvulla oli yleistä (Reuter 2023a). Neuvostoliiton vallanpitäjät ja monet kommunistiset suomalaissiirtolaiset näkivät inkerinsuomalaiset usein Suomen vaikutuspiirissä olevina, porvarillisina, ”neuvostovastaisina” tai ”kulakkeina”. Sen aikainen vihapuhe lietsoi vainoa inkerinsuomalaisia kohtaan. (Mm. Suni 1995; 2000.)

Mainion artikkelista (2024) ei selviä miten inkerinsuomalaisten vainouhrien vähimmäislukumäärään (3 800) on päädytty tai miten luotettava vähimmäisluku on. Hän ei myöskään erittele, kuinka moni heistä sai kuolemantuomion. Joka tapauksessa inkerinsuomalaisia koskeva uhriluku on laskettu ilman samankaltaista uhritutkimusta ja tietokantatyötä kuin

Kuva 1. Karkotettuja inkerinsuomalaisia Pahta-Aralin puuvillasovhoosissa Kazakstanissa suuren terrorin vuonna 1937 tai 1938. Monien karkotettujen inkerinsuomalaisten vangittsemiset ja teloitukset karkotuksen jälkeen ovat selvittämättä. Esimerkiksi vuonna 1935 Kazakstaniin karkotettu ja sovhoosissa vuonna 1938 vangittu Simo Matinpoika Jääskeläinen (s. 29.10.1899) hävisi Venäjän Kaukoitään. Katoaminen terrorin vuonna 1938 viittaa teloitukseen, mutta hänen tietojaan ei löytynyt uhriluetteloista tai tietokannoista. Kuva: Anni Reuterin arkisto.

suomalaissiirtolaisista on tehty. Inkerinsuomalaisten uhrien todellinen lukumäärä on huomattavasti suurempi jo julkaistuissa tutkimuksissa kuin nyt Mainion esittämä.

Inkerinsuomalaiset lasketaan yleensä suomalaisiksi kansainvälisessä ja Venäjällä tehdyssä tutkimuksessa (mm. Martin 1998; Lahti-Argutina 2001). Kattavin Stalinin ajan poliittisten vainojen tietokanta Openlist ei erottele suomalaisryhmiä toisistaan, eikä kerro tietoa Suomen kansalaisuudesta. Inkerinsuomalaiset voi erottaa tietokannassa suomalaisista siirtolaisista ainoastaan syntymäpaikan perusteella. (Openlist.wiki; Reuter 2023b.)

Kansallisarkiston hankkeessa, sen tietokannassa (Jokipii & Outinen 2022) ja Mainion (2024) artikkelissa voi erottaa piirteitä suomalaisen historiantutkimuksen metodologisesta nationalismista (Reuter 2023a), kun suomalaisiksi määritellään vain Suomen kansalaisina olleet henkilöt, joilla on ”vereviä siteitä” Suomeen (Mainio 2024, 38). Suomalainen historiantutkimus rajoittuu tyypillisesti kansallisvaltioon ja sen kansalaisiin sulkien vähemmistöt ulkopuolelle, mikä johtaa kapeaan historiatietoisuuteen (Ahonen 2020, 76). Venäjällä syntyneet suomalaiset sitä vastoin suljetaan pääsääntöisesti tutkimuksen ja tietokannan ulkopuolelle. Tällöin jätetään suomalaisuuden määritelmän ulkopuolelle valtava määrä identiteettitään suomalaisia, suomea äidinkielenään puhuvia, biologisessa mielessä suomalaisia sekä Neuvostoliitossa viralliselta kansallisuudeltaan suomalaisia ihmisiä. Samalla Mainio tulee korostaneeksi inkerinsuomalaisten ja muiden Venäjällä syntyneiden suomalaisten etäisyyttä ja toiseutta suhteessa ”oikeisiin suomalaisiin”.

Inkerinsuomalaisten suomalaisuuden säilyttämistä 1930-luvulle asti kuvastaa se, että 98 prosenttia inkerinsuomalaisista puhui suomea äidinkielenään vuonna 1926 (mm. Matley 1979). Inkerinsuomalaisilta ei suinkaan puuttunut yhteyksiä Suomeen, toisin kuin Mainio (2024) virheellisesti väittää. Tämän osoittavat muun muassa tutkimani 200 inkerinsuomalaisen Suomeen 1930-luvulla lähettämää kirjettä (Reuter 2023b). Monilla inkerinsuomalaisilla oli sukulaisia Suomessa esimerkiksi opiskelun ja pakolaisuuden takia. Mainio (2020) itse toi esitutkimuksessaan esille, että jopa 10 000 inkerinsuomalaista pakolaista muutti Suomeen ja Viroon Inkerin aseellisen kansannousun ja suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen avulla perustetun ”Kirjasalon tasavallan” (1919–1920) kukistumisen jälkeen. Kirjeenvaihto sekä siteet Suomeen tai muualle ulkomaille lisäsivät suomalaissiirtolaisten (Mainio 2024), mutta myös inkerinsuomalaisten riskiä tulla vangituksi ja surmatuksi terrorissa. Lisäksi inkerinsuomalaisten kokemaan vainoon vaikutti heidän vastarintansa neuvostovaltaa vastaan.

Inkerinsuomalaiset pysyivät läntisen kulttuurin ja suomalaisuuden piirissä myös Venäjän vallan aikana, mikä voimistui Suomen tullessa osaksi Venäjää vuonna 1809. Kirkko-, koulutus-, ja kulttuuriyhteydet Suomen ja Inkerin välillä olivat kiinteät ja luontevat ilman valtakunnan rajaa. Suomesta Inkeriin ja sen keskelle kohonneeseen Pietariin muutti pappeja, opettajia ja muita ammatinharjoittajia. Inkerinsuomalaiset maanviljelijät myivät tuotteitaan ja palveluitaan Pietarissa, jossa asui mittava suomalainen vähemmistö. Inkerin luterilaisen kirkon papit tulivat pääosin Suomesta. Muuttoliike Suomesta Inkeriin jatkui myös 1600-luvun jälkeen, ja uudet tulokkaat integroituivat inkeriläiseen maalaiseen elämäntapaan. Maorjuuden lakkauttamisen jälkeen (vuonna 1861) suomalainen sivistys-, kulttuuri- ja kansallisuusaate nousivat Inkerinmaalla. Inkerinsuomalaisten henkinen yhteys Suomeen näkyi muun muassa kulttuuriautonomian vaatimuksessa ja toiveissa liittyä osaksi Suomea Venäjän vallankumouksen jälkeen. Koulujen opetuskielenä oli suomi aina vuoteen 1937, minkä ansiosta inkerinsuomalaiset osasivat lukea ja kirjoittaa suomea. Suomalainen kulttuuritoiminta, kuten suomalainen teatteri, suomalaiset sanoma- ja aikakauslehdet, Herzenin

pedagogisen instituutin suomen kielen laitos ja luterilainen kirkko toimivat suuren terrorin vuosiin asti. (Mm. Flink 2000; Sumi 2000.)

Eri tietokannoista ja uhriluetteloista löytyviä inkerinsuomalaisia vainon uhreja ei lisätä Kansallisarkiston tietokantaan (mm. Jokipii & Outinen 2022). Tämä siitä huolimatta, että Kansallisarkiston tutkijat ovat koonneet tietoja inkerinsuomalaisista (Mainio 2004). Kansallisarkiston tiedottaminen on epäselvää inkerinsuomalaisten kohdalla, eikä heidän sulkemisestaan tietokannan ulkopuolelle kerrota tietokannan sivuilla. Siellä kerrotaan ainoastaan, että tietoja on kattavimmin punapakolaisista, amerikansuomalaisista ja loikkareista. Moni inkerinsuomalainen etsii tietokannasta nyt turhaan Stalinin ajan vainoissa kadonneita, vangittuja ja teloitettuja sukulaisiaan. Kansallisarkiston hankkeelle myönnettiin miljoonarahaus nimenomaan Stalinin ajan vainojen tutkimukseen vuonna 2020. Myös inkerinsuomalaisten suuren terrorin uhrin on tärkeä lisätä tietokantaan. Siihen on nyt lisätty paljon vähäpätöisempiäkin tietoja tutkimuksen aikarajauksen venyessä vuodesta 1917 vuoteen 1967.

Mainion (2024) artikkelista ei saa selkeää kuvaa, mihin arkistoihin ja tietoihin erityisesti inkerinsuomalaisten uhriluku perustuu. Mainion esittämä inkerinsuomalaisia koskeva uhriluku pohjautuu ainakin osin Leonid Gildin (2007) tutkimukseen ja siitä tehtyyn jatko-tutkimukseen (Gildi & Braudze 2010), jotka on tehty vaatimattomin resurssien Venäjällä ja koottu kirjan lisäksi tekniikaltaan nyt jo vanhentuneeseen tietokantaan Venäjän Inkeri-liiton sivuille (Venäjän Inkeri-liitto). Nämä tiedot olisi kiireellistä saada talteen Kansallisarkiston tietokantaan Suomessa.

Myös kansainvälinen poliittisten vainojen uhrien Avoin lista -tietokanta (Openlist) kokoaa tietoja kaikista kansallisuudeltaan suomalaisista vainojen uhreista, mukaan lukien inkerinsuomalaisista. Samalla se kertoo tiedon tutkimuslähteestä, kuten arkistosta, mikä olisi paikallaan myös Kansallisarkiston tietokannassa.

Suuri terrori niitti suomalaisia sekä kulakkistatuksen että kansallisuuden perusteella. Mainio (2024, 36) väittää, että suomalaisista siirtolaisista huomattavasti useammat tuomittiin kuin inkerinsuomalaisista. Hän ei kuitenkaan huomioi osin ontuvissa perusteluissaan lainkaan inkerinsuomalaisiin talonpoikiin kohdistunutta kulakkien vainoa. Inkerin maaseudulla asuneista talonpojista huomattava osa karkotettiin kulakkeina 1930-luvulla. Verrattuna työväenluokkaiisiin suomalaisiin siirtolaisiin moni heistä surmattiin kulakkivainoissa. (Mm. Reuter 2023b.) Kulakkivainoissa sai surmansa Neuvostoliitossa huomattavasti enemmän ihmisiä kuin niitä seuranneissa kansallisuuteen kohdistuneissa vainoissa vuosina 1937 ja 1938 (myös Mainio 2024, 48, 68).

Mainio ei myöskään erittele inkerinsuomalaisten vainouhrien maantieteellistä hajaannusta samaan tapaan kuin suomalaissiirtolaisten. Avoimeksi jää, pitävätkö inkerinsuomalaisten uhriluvut sisällään kattavasti tietoja eri karkotuspaikoista. Mitä todennäköisimmin vastaus on ei, johtuen eri puolilla Venäjää hajallaan olevasta arkistoaineistosta (ks. mm. Happonen & Mainio 2020).

Leningradin alueella ja Leningradissa asui suomalaisia huomattavasti enemmän kuin Karjalassa. Siten terrorissa surmattujen suomalaisten lukumääräkin oli Leningradin alueella suurempi, kuten Kimmo Rentola (1994) on tuonut esille. Mainion (2024) mukaan Karjalassa kuitenkin tuomittiin (3 300) ja ammuttiin (2 600) suomalaisia siirtolaisia paljon enemmän kuin Leningradissa, jossa Levassovaan haudattiin hänen mukaansa 827 ammuttua suomalais-siirtolaista. Leningradin alueen matalat uhriluvut suhteessa Karjalaan herättävät kysymyksen lähteiden kattavuudesta. Mainio on julkisuudessaakin tuonut esille, että tietoihin suomalaisten kokemista vainoista voi tulla aukkoja katkenneiden Venäjän suhteiden takia (Juonala 2023).

Hän kertoo luottavansa Irina Takalan tutkimukseen ja lukuihin (mm. Mainio 2024). Takala (2021) perustaa tutkimuksensa kuitenkin pääosin Karjalan arkistoihin, ja niistäkin hänellä oli pääsy vain osaan. Takalan tutkimus ei kata myöskään pienempiä paikkakuntia eikä inkerinsuomalaisia ja kuolansuomalaisia. (Ks. myös Nousiainen & Stefanov 2023; Paananen 2019.) Mainion arkistotiedoissa on esimerkiksi viitetieto Leningradin NKVD:n listaan 53 suomalaisesta, mikä on kuitenkin huomattavan vähän suhteessa arvioon tuhansista Levas-sovaan haudatuista suomalaisista (vrt. Suni 2000).

Moni suomalaissiirtolainen uhri ei ole edelleenkään mukana uhriluetteloissa tai tietokannassa. Kadonneiden suomalaisuhrien määrä on edelleen korkea. Kun Mainio laski yhteen tuomitut ja todennäköisesti tuomitut suomalaissiirtolaiset, sai hän uhrien määräksi 7 200–8 200 suomalaissiirtolaista. Arviolta siis joka neljäs suomalaissiirtolainen päätyi vainojen uhriksi.

Mainion (2024) mukaan *vähintään* 3 800 inkerinsuomalaista joutui vainojen uhriksi. Inkerinsuomalaisten uhrien määrään hän ei kuitenkaan uskaltanut lisäämään arviota *todennäköisestä* tai *enimmäismäärästä* eikä edes kuolemaantuomittujen osuutta tuomituista. Mainion esittämä kokonaisarvioluku 11 000–12 000 suomalaista vainon uhria on siis liian pieni jo sen vinoutuneen laskutavan takia; vain suomalaissiirtolaisten ryhmään on lisätty arvio todellisesta uhrien määrästä, mutta inkerinsuomalaisten lukuun ei.

Inkerinsuomalaisten ”salattua kansanmurhaa” tutkineen Leonid Gildin (2007) arvion mukaan Leningradin ja Leningradin alueen (Inkerin) suuren terrorin teloituskampanjojen aikana inkerinsuomalaiset kärsivät suurimpia menetyksiä. Hän kokosi inkerinsuomalaisia vainojen uhrien nimiä matrikkeliinsa, mutta korosti historiantutkijoilla olevan ”vielä suuri työsarka tällä murheellisella alalla” (ibid., 63). Inkerinsuomalaisia koskevia uhrilukuja voi pitää edelleen hyvin epävarmoina, sillä heidän kokemiaan vangitsemisia ja terroria ei ole tutkittu systemaattisesti eri puolilla Neuvostoliittoa. Erityisesti perifeeriset karkotusalueet ovat tutkimatta.

Vaikeutunut Venäjä-tutkimus

Venäjällä arkistot avautuivat ja monet tutkijat aloittivat arkistotutkimuksensa Neuvostoliiton hajottua 1990-luvulla demokratian, avoimuuden ja toiveikkisuuden ilmapiirissä. Tutkijat, kuten Irina Takala (2021) ja Leonid Gildi (2007) ovat tuoneet esille, että 1990-luvun avoimuuden vuosinakaan kaikkia tarvittavia arkistodokumentteja ei ollut tutkijoiden käytössä. Turvallisuuspalvelu FSB:n (aiemmin NKVD) arkistot olivat auki vain hetken aikaa. Putinin hallintokaudella monia aineistoja on uudestaan suljettu eikä osaa koskaan avattukaan, ei edes Jeltisinin aikana. (Paananen 2019.)

Tällä hetkellä monia aineistoja luovutetaan vain vainojen uhrien sukulaisille. Takala arvioi vuonna 2019, että Stalinin vainojen suomalaisuhrien kohtalon perinpohjainen selvittäminen vaatisi tiivistä yhteistyötä Venäjän arkistojen kanssa ja pääsyn Venäjän keskeisiin hallinnollisiin arkistoihin. (Paananen 2019.) Nyt siitä on tullut mahdotonta.

Nykytutkijoiden tilanne on monella tapaa vaikeampi kuin aiemmin aihetta Venäjällä tutki-neilla. Suomalaiset tutkimuslaitokset ovat Venäjän hyökättyä Ukrainaan katkaisseet suhteet Venäjän arkistoihin ja tutkimuslaitoksiin. Jo tätä ennen koronapandemia vaikeutti arkistoissa käyntiä Venäjällä. Kansallisarkisto jähdytti Venäjän arkistojen kanssa tehdyn yhteistyön ja lopetti aineistohankinnat Venäjältä. Aineistoja on tämän jälkeen hankittu muista arkistoista, kuten Georgiasta. (Mm. Kansallisarkiston hankesivut 28.7.2024.)

Mainion artikkelissa arkistolähteiksi mainitaan NKVD:n suomalaisia koskevat aineistot Kazakstanista, Georgiasta ja Kiovasta. Venäjältä saatuja NKVD:n aineistoja ei sen sijaan ole mukana arkistolähteissä lukuun ottamatta 53 hengen aineistoa Leningradista. Ainoa erikseen mainittu laajempi Venäjältä saatu arkistokokonaisuus on Suomen kommunistisen puolueen arkistofondi Venäjän valtion sosiaalipoliittisen historian arkistosta. Merkittäviksi arkistolähteiksi kerrotaan ”tietokannan lähdematrikkelit”, mutta niiden arkistopohja jää epäselväksi. (Mainio 2024, 71.) Kaiken oleellisen arkistomateriaalin löytymistä kopioituna toisen käden tietolähteistä ja arkistoista voi pitää epätodennäköisenä. Suomalaiset nykytutkijat eivät pysty tutustumaan kaikkiin oleellisiin arkistoihin. Mitä ilmeisimmin 1990-luvulla Venäjällä toimineilla tutkijoilla oli käytettävissään paremmat tietolähteet, kuten FSB:n (NKVD:n) arkistoja.

Kansallisarkiston tietokannan lähteinä on käytetty sen tekijöiden Ilkka Jokipiin ja Sami Outisen (2022) mukaan Lahti-Argutinan (2001) uhrimatrikkeliä, Gildin ja Braudzen (2010) ”Suomalaisten muistokirjaa” sekä eräitä muita yksittäisiä lähteitä. Edellä mainitut matrikkelit ovat kuitenkin varsin puutteellisia uhrilistauksia eivätkä arkistojen alkuperäisaineistoja.

Niiden laatijat ovat tuoneet esille työnsä jääneen kesken eikä esimerkiksi Lahti-Argutina (2001) uskaltanut edes arvioida suomalaisuhrien kokonaismäärää päästyään 8 000 henkeen asti. Kyseiset uhrimatrikkelit sisältävät tietoja myös inkerinsuomalaisista vainon uhreista, jotka on nyt jätetty Kansallisarkiston tietokannan ulkopuolelle, ilmeisesti heidän syntymäpaikkansa perusteella.

Kansallisarkiston tutkimuksen myöhäinen ajankohta saattaa kostautua. Onko Mainion (2024) kritiikki uhrilukujen liioittelusta tai aiemman tutkimuksen sivuuttaminen (mm. Suni 1995; 2000) siis aiheellista? Varaumat Kansallisarkiston tutkimuksen luotettavuuden, keskeneräisyyden ja arkistojen saatavuuden suhteen olisi hyvä tuoda avoimesti esille, jotta jatkotutkimus ja tietokannan täydentäminen tulevaisuudessa olisi mahdollista.

Vainojen nykytutkimusta vaikeuttaa myös ajallinen etäisyys aiheeseen. Puhdistuksia itse kokeneet suomalaiset ovat pääosin menehtyneet. Venäjällä Stalinin vainoja tutkineet inkerinsuomalaiset Leonid Gildi ja Leo Suni, siirtolaisten tytär Eila Lahti-Argutina ja amerikkansuomalainen Meyme Sevander (mm. 2000) tekivät 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa uraauurtavaa työtä vähin resurssein. Hekin ehtivät kuolla ennen täyttä kokonaisnäkemystä suomalaisista vainojen uhreista.

Itse väittelin inkerinsuomalaisten joukkokarkotuksista vuonna 2023 (Reuter 2023a) ja samana vuonna ilmestyi tietokirjani *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa* (Reuter 2023b). Siinä pyrin luomaan kokonaiskuvan suomalaisten puhdistuksista eli heidän kokemistaan karkotuksista ja terrorista Stalinin ajan Neuvostoliitossa. Inkerinsuomalaisten lisäksi käsitelini tietokirjassa Suomen sisällissotaa paenneita punasuomalaisia, 1930-luvun ”loikkareita” sekä amerikkansuomalaisia, kuolan- ja siperiansuomalaisia. Toisin kuin Mainio (2024) väittää, kirjani ei ole pelkkä tunnepohjainen tilitys inkerinsuomalaisten kärsimyshistoriasta vaan käsitelini muitakin suomalaisryhmiä ja perustan kirjani väitöskirjaani (2023a) ja muiden tutkijoiden tutkimaan tietoon.

Suomessa ihmisten on usein vaikea ymmärtää inkerinsuomalaisten ja muiden Stalinin ajan vainoja kokeneiden suomalaisten ja heidän jälkeläistensä vaikeita ja traumaattisia kokemuksia. Vainoa kokeneiden suomalaisten näkökulma ei tule Mainion artikkelista esille. Terrorissa menehtyneiden ja vangittujen uhrien kokemaa kärsimystä pikemminkin vähätellään, mikä tulee erityisesti esille suhteessa inkerinsuomalaisiin. Mittavaa kansallista rahoitusta nauttivan Kansallisarkiston hankkeen johtajalta voisi kuitenkin odottaa sensitiivisyyttä vainoa kokeneita ihmisryhmiä ja heidän jälkeläisiään kohtaan.

Venäjän nykyinen historiapolitiikka palauttaa Stalinin mainetta sekä pimittää tietoja vainojen laajuudesta ja uhreista. Suomalaisia syytetään tällä hetkellä valheellisesti venäläisten kansanmurhasta Venäjän Karjalassa ja Sandarmohissa. Vainoja tutkinut, dokumentoinut ja niiden muistoa ylläpitänyt Nobel-palkittu Memorial-järjestö kiellettiin Venäjällä vuonna 2021. Memorial keräsi miljoonien uhrien tietoja tietokantaan eri lähteistä, kuten FSB:n arkistoista. Sen kokoamiin tietoihin (mm. Openlist) on lisätty inkerinsuomalaisia ja alkuperäinen tietolähde, toisin kuin Kansallisarkiston tietokantaan.

Kun Kansallisarkiston julkisuudessa esiintuomat luvut koskevat pääasiassa suomalaisia siirtolaisia, jäävät kokonaisarvioluvut suomalaisista vainojen uhreista pakostakin pienemmiksi kuin aiemmat arviot kapean suomalaisuuden määrittelyn takia (Reuter 2023, 235). Mikäli inkerinsuomalaisia vainon uhreja ei tutkita systemaattisesti, lisätä tietokantaan ja lasketa heidän *todennäköistä* uhrilukuaan mukaan, jää Neuvostoliitossa asuneiden suomalaisten vainouhrien kokonaismäärä jatkossakin arvoitukseksi.

Viitteet

1 Sunin (2000, 94) lähteenä on Leningrandski martirolog, osat I-II, SPb, 1994–1995.

Lähteet

- Ahonen, Sirkka (2020), Metodologinen nationalismi historiatietoisuuden näkökulmasta tarkasteltuna. – *Historiallinen aikakauskirja* 118:1, 76–83.
- Engman, Max (2005), *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 5. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Flink, Toivo (2000), *Maaorjuuden ja vallankumouksen puristuksessa. Inkerin ja Pietarin sivistys-, kulttuuri- ja itsetuntopyrkimyksiä vuosina 1861–1917*. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.
- Gildi, Leonid (2007), *Inkerinsuomalaisten kohtalo. Suomalaisten salattu kansanmurha Venäjällä ja sen seuraamukset vuosina 1930–2002*. Suomentaja Lilja-Emilia Kuivanen. Helsinki: Inkeriläisten sivistyssäätiö.
- Gildi, Leonid & Braudze, Mihail (2010), *Kniga Pamjati finnam, repressirovannym za natsionalnuju prinadležnost v SSSR, tom pervyi*. Sankt-Peterburg: Giol.
- Happonen, Päivi & Mainio, Aleks (2020), Inkerinsuomalaisia ei ole unohdettu Kansallisarkiston tutkimushankkeessa. – *Helsingin Sanomat*, 6.12.2020.
- Jokipii, Ilkka & Outinen, Sami (2022), Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -tietokanta historian tutkimuksen apuvälineenä. – *Ennen ja nyt. Historian tietosanomien* 22:4, 56–66. <<https://doi.org/10.37449/ennenjanynt.124699>>.
- Juonala, Jouko (2023), Stalinin vainojen tutkijoita harmittaa: Kiinnostava aineisto jäi saamatta Venäjän hyökkäyssodan vuoksi. – *Ilta-Sanomien*, 17.1.2023.
- Kansallisarkiston hankesivut. Suomalaiset Venäjällä 1917–1964. Kansallisarkisto. <<https://kansallisarkisto.fi/suomalaisetvenajalla>> (Tarkistettu 28.7.2024).
- Lahti-Argutina, Eila (2001), *Olimme joukko vieras vaan. Venäjän suomalaiset vainouhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Mainio, Aleks (2020), Kansallisarkiston esiselvitys suomalaisista Venäjällä 1917–1953. Kansallisarkisto.

- Mainio, Aleks (2024), Suomalaiset Stalinin vainoissa. Kriittinen katsaus kuoleman kirjanpitoon. – *Työväki ja Neuvostoliiton vuosisata*. Väki voimakas 37. Toim. Anna Laakkonen, Matias Kaihovirta & Silja Pitkänen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <<https://doi.org/10.55286/vv.147676>>.
- Martin, Terry (1998), The Origins of Soviet Ethnic Cleansing. – *The Journal of Modern History* 70:4, 813–861.
- Matley, Ian (1979), The Dispersal of Ingrian Finns. – *Slavic Review* 38:1, 1–16.
- Nousiainen, Anu & Stefanov, Boris (2023), Suomalaisen Gulag. – *Helsingin Sanomien kuukausiliite* 2/2023.
- Openlist.wiki. ”Otkryty spisok” — samaja polnaja baza dannyh žertv političeskih repressii v SSSR (1917—1991 gg.) (“Avoin lista” — Kattavin tietokanta Neuvostoliiton poliittisen sironn uhreista (1917–1991)).
- Paananen, Arja (2019), Irina Takala ehti löytää hyödyllisiä tietoja suomalaisista – sitten FSB:n arkistot suljettiin tutkijoilta. – *Iltä-Sanomat*, 6.9.2019.
- Patrakka, Marjukka (2021), Soikkolan inkerikkojen 1900-luku. – *Inkerikot, setot ja vatjalaiset. Kansankulttuuri, kieli ja uskomusperinteet*. Toim. Kati Kallio, Riho Grünthal & Lassi Saressalo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 92–119.
- Rentola, Kimmo (1994), *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. Helsinki: WSOY.
- Reuter, Anni (2023a), *Inkerinsuomalaisten karkotus, hajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa*. Väitöskirja. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 230. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Reuter, Anni (2023b), *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa*. Helsinki: SKS Kirjat.
- Sevander, Mayome (2000), *Vaeltajat*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Sihvo, Hannes (1992), Inkerinsuomalaisten identiteetti muutosten paineissa. – *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 343–355.
- Sihvo, Jouko (2000), *Inkerin kansan 60 kohtalon vuotta*. Helsinki: Tammi.
- Suni, Leo (1995), Inkerin kova kohtalo. – *Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita*. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä: Atena, 213–231.
- Suni, Leo (2000), Inkerinsuomalaiset. – *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä*. Kikumora Publications B 12. Toim. Timo Vihavainen & Irina Takala. Helsinki: Aleksanteri-instituutti, 77–94.
- Takala, Irina (2021), *Taistelua ja kuolemaa. Neuvosto-Karjalan suomalaiset 1920- ja 1930-luvuilla*. Karjalan sivistysseura.
- Venäjän Inkeri-liitto: Spisok repressirovannyh finnov (Tietokanta suomalaisista vainojen uhreista). <<https://www.inkeri.ru/rep/>> (Tarkistettu 5.8.2024).